

SZEMLE.

Nemzetközi mozgalmak 1916-ban.¹

— Első közlemény. —

I. Nemzetközi kulturális intézmények. Jan. 13. Hamburgban megalakult az «Ibero-amerikanischer Verein», amely a közművelődési kapcsolatokat igyekszik ápolni Dél- és Közép-Amerikával, Spanyolországgal és Portugáliával (összesen 22 állammal). Évégből előadásokat, tanfolyamokat rendez, csereviszonyt, utazásokat, tudakozóirodát, könyvtárt, olvasó- és társalgószobát szervez, nyomtatványokat terjeszt stb. — A nk. erkölcs előmozdítására alakult orvosi szövetségről *Fraternitas Medicorum* és rokon amerikai egyesületről, *The Medical Brotherhood*, szól a Frkft. Ztg. jan. 7. e. 1. tárcája. — A new-yorki Rockefeller-intézet tanára S. J. Meltzer a nk. erkölcsi érzés megjavítása érdekében ugyanis azt indítványozta, hogy a semleges Amerika kezdeményezze a világ valamennyi orvosának testvéri tömörülését hatalmas szövetségbe. (Berl. Tagbl. jún. 17.) — Az osztrák és magyar nők külföldi szövetségének (Auslandsbund) alapításáról ír Niessen-Deiters «Die deutsche Frau im Auslande» c. a Fremd. Blatt ápr. 23. sz.-ban. — Berlinben megalakult a német-georgiai társaság (Nürnberger-Platz 5), mely Georgia népén kívül a többi kaukázusi népek önállósítását s Németország, Georgia és a Kaukázus között létesítendő szorosabb kulturális és gazdasági kapcsolatot tűzte ki feladatául. (Az Ujság ápr. 9., Voss. Ztg. dec. 20.) — Berlinben Eucken tr. elnöklésével megalakult a német-finn szövetség. (Voss. Ztg. okt. 27.) — A német-bolgár egyesületek a *Deutsch-Bulgarische Gesellschaft*ba olvadtak Ernst Günther herceg elnöklése alatt.

Közgazdaság, kereskedelem, ipar. Binz, berlini keresk. főiskolai tanár, egy német iparmúzeum felállítását ajánlja, amely erős és hathatós fegyver lenne a háború után meginduló ellenséges gazdasági küzdelemben. Dr. Stresemann a német-amerikai gazdasági szövetség decemberi ülésén a szövetségnek biztató fejlődéséről számolt be. Dr. Max Apt *Ein deutsches Aussenhandelsamt* (Lipscse, Quelle und Meyer) c. röpiratában a külkereskedelem és kivitel érdekében központi tudósító intézet felállítását sürgeti. (Neue Zürcher Ztg. nov. 24.) Ugyanitt szept. 29. javasolják: *Handelsattachés, Berufskonsulate, Handelskammern*. A berlini Handelshochschule lelépő rektora beszá-

¹ Az 1915. évi szemlét l.: M. P. 1916: 102—120. l.

molójában az intézetnek «Auslandshochschule»-vá való kifejlesztését sürgeti (Voss. Ztg. nov. 8.). A németek, Ausztriát megelőzve, «Balkan-Handelsbüro»-t szerveztek (P. Ll. okt. 25.). A lipcsei népegyetem 18. előadássorozata egészen a háborús közgazdaság jegyében állt. Az osztrák és magyar tőkének Keleten való értékesítése érdekében megalakult az *Österreichisch-Ungarische Orientgruppe* (P. Ll. okt. 31.).

Egész sereg régiebb és újabb keletű ententebeli intézmény és törekvés a németek ellen irányul. Ilyenek: az orosz németellenes társaság (1914). A belga *Ligue antipangermanische* (1912). A párisi *Comité int. des Associations antigermaniques* (Frankft. Ztg. okt. 18. v. o.). Angolországban Sir E. Carson elnöklete alatt bizottság az idegen befolyások leküzdése ellen (N. Zürch. Ztg. nov. 21.). Pétervárott a háború után az entente nőegyesületeinek szövetségét akarják megalakítani, ez német asszonyok és leányok (nevelőnők) külföldi befolyását óhajtja megbénítani (Nowoje Vremja, okt.) Párisban megalakult a latin intellektueller ligája, a választmányban benne van Take Jonescu (szept.); ugyanott egy francia Shakespeare-Társaság, mely a nagy brit költő megértését és a két nemzet közeledését akarja előmozdítani a háború után is (Neue Zürcher Ztg. okt. 16.). Flórenzből latin ifjúsági liga alakult; szorosabb kapcsolatot akar teremteni a latin testvérm nemzetek közt. Ez a liga 13—21 éves fiatalokat vesz fel, 10 olasz és 2 francia városban fiókokkal rendelkezik és voltaképpen az olaszországi propaganda intézője (okt.). Még ezeknél is jobban szolgálná a külön ententebeli kulturális nemzetköziséget az orosz, francia, angol és olasz tud. intézetek, egyetemek és főiskolák szövetsége, amelynek érdekében az orosz közokt. miniszter kezdeményezésére Párisban előkészítő értekezletet fognak tartani. A jövőben az oroszok külföldi és a külföldiek orosz követségei mellett tudományos szaktanácsosok, attachék fognak működni. Ez a terv nyilván kiválásra törekszik a tudom. akadémiák régiebb nemzetközi szövetségéből (Voss. Ztg. aug. 3.). Az angol konzervatív és reakciós elemek oroszimádásáról a Voss. Ztg. okt. 21. száma közöl érdekes adatokat.

Nemzetközi kongresszusok, kiállítások, alapítványok. Augusztus végén tartották meg Stockholmban svéd, norvég és dán tudósok részvételével a IV. skandináv math. kongresszust a tervezett nk. kong. helyett. Az elnök, a Nobel-díj nyertes Mittag-Leffler, megnyitójában volt tanáráról, Weierstrass berlini matematikusról, emlékezett meg (Neue Zürcher Ztg. szept. 28.). A német nyomorékosonok szövetségének (rokkantügyi) kongresszusa, amelyen számos magyar szakértő vett részt, febr. 7. nyílt meg Berlinben (Az Ujság febr. 17.). — Az osztrák szociális-társaság a magyarországi és németországi rokon társaságok részvételével szociális jogi kongresszust tartott. — A Magy.

Nőgyesületek szövetségének közgyűlésén (nov. 18—19.) az osztrák, német, bolgár és török nőgyesületek szövetségeinek képviselői is megjelentek. — A Revue de l'Enseignement primaire (1915. évf. 266. l.) egy 1915 aug. 16—17. tartott nk. nevelésügyi kongresszusról tész említést, amelyről bővebbet nem sikerült megtudnunk. — Varsóban a máj. 3. jubileumi napot két kiállítással ünnepelték meg: egy iskolaügyi kiállítással és egy «Lengyelország képmé» c. fotografiai kiállítással, amelyet a lengyel néprajzi társaság rendezett (Berliner Tgbl. máj. 26.). Bécsi ipari körök a bolgár kormánnyal tárgyalásokat folytatnak egy Szófiában felállítandó állandó osztrák ipari és művészeti kiállítás ügyében (a Voss. Ztg. okt. 6. sz. erre felhívja a német szakkörök figyelmét). Brüsszelben okt. 15. bezárták a társadalmi gondoskodás kiállítását, mely a kormányzó zárószavai szerint teljesen elérte azt a célt, hogy a belga lakossággal megismertesse az idevágó németországi intézményeket. Y. Okura (Tokio) a «Börsenblatt für den deutschen Buchhandel» szerint a német kiadókat angol körlevélben arra szólítja föl, hogy vegyenek részt a külföldi folyóiratoknak nov. 1-én megnyíló 8-ik évi kiállításán, amit a németek természetesen a háború utánra halasztottak. A német-spanyol egyesület német tulajdonban levő spanyol műtárgyakból kiállítást rendezett Berlinben (nov.). Madridban a rendőrség bezáratta Raemaekers entente-barát hollandus rajzolóinak kiállítását (nov.). — Berlinben mozgalmat indítottak az iránt, hogy ott a háború befejezte után nagyszabású nemzetközi ipari, kereskedelmi és mezőgazdasági kiállítás rendezessék, amelyben kizárólag a most szövetségben álló központi hatalmak vénének részt. Nálunk már a háború előtt felmerült olyan nemzetközi kiállítás terve, mely főként a balkán államok bevonásán alapult, a változott viszonyok ezt az abban maradt kezdeményezést csak még indokoltabbá tették (Az Ujság aug. 5.). — A török Vörösfélhold Konstantinápolyban kiállítást rendez; a Magyar Vöröskereszt-Egylet vezetősége elhatározta, hogy nagyobb osztállyal vesz részt a kiállításban. — A stockholmi könyvkereskedők egyesületének meghívására a rokon lipcei egyesület Stockholmban októberben német könyvpar-kiállítást rendezett (Berl. Tgbl. okt. 9.). — *Pályázatok és alapítványok.* A «Konsortium für asiatische Geschichte» Berlinben Schansi kínai tartomány földrajzi kikutatására 20,000 már- két bocsátott rendelkezésre (B. T. febr. 1.). — Dr. Gösta Mittag-Leffler, svéd matematikus, az «Acta Mathematica» megalapítója, 70. születésnapja alkalmából, a maga és neje egész vagyonát nemzetközi matematikai alapítványra szánta (a végrendelet szövegét részben közli a Köln. Ztg. máj. 10.). — A M. T. Akadémiában tett Szemző István-féle milliós hagyaték, melynek kamatai egy 120,000 koronás nk.

jutalomra fordítandók, immár birói döntéssel biztosítva van. — Bródy Samu 25,000 K alapítványt tett két főv. tanítónak évenként megismétlődő külföldi tanulmányújtárá (Népt. L. 1916 : 50. sz.). — Egy Münchenben élő amerikai 2¹/₂ millió márkát bocsátott dr. Kräpelin tanárnak rendelkezésére, hogy az ottani egyetemi pszichiatriai klinikát bővítsék ki az ideg- és elmebetegségek szolgálatában álló új tudományos intézettel. — A bajor tud. akadémia a Samson-alapítványból 6000 márkát tűzött ki erre a tételre: «Az európai népek ethikai érzései és képzetei a világháború alatt». Határidő a békekötés utáni 5. év vége. — Lapjainkban máj. 21. megjelent híradás szerint a Cecil Rhodes nevével viselő alapítvány gondnokai sürgetik, hogy a parlamentben még ebben az ülősszakban javaslatot terjesszenek elő, amely megszünteti az oxfordi egyetemen német tanulók számára fennálló ösztöndíjakat. A Times már áprilisban jelentette, hogy elkészült az a törvényjavaslat, mely a német főiskolai hallgatókat egészen kizárja ez alapítvány élvezetéből és a részükre eddig fenntartott öt, egyenként 6000 K-ás ösztöndíjat angol gyarmathelyi ifjaknak, illetve brit alattvalóknak fogja juttatni. Az északi államok tud. alapítványai: a Krisztiániában 20 évvel ezelőtt létesült Nansen-alapítványt egy ottani vegyészeti gyár 100,000 K-val gyarapította «Sam-Eydes alapítvány» néven, mely vegyészeti és fizikai kutatásokra szolgál. A fizikai és vegytani Nobel-intézet mellé mint harmadik az orvostudományi Nobel-intézet lép. Dániában Jacobsen sörfőző «Carlsberg-fonds» nevű régibb tud. alapítványa évi 330,000 K kamattal rendelkezik.

II. Egyéb mozgalmak. A külföldi hallgatók ügye állandóan foglalkoztatja a német főiskolai köröket. A Voss. Ztg. júl. 11. közli, hogy a berlini műegyetem is állást foglalt ebben a kérdésben, m. p. a német műszaki oktatásügy igazgatóságának emlékirata értelmében. Eszerint német főiskolákra csak olyan államok hozzátartozóit veszik majd fel, melyek a náluk élő németekkel jól bánnak, nekik honi nyelvük használatát és honi erkölcsaik gyakorlását, továbbá német iskolák felállítását megengedik.¹ E javaslatot megküldték valamennyi német testvérintézetnek és egyetemnek. Ezt a megoldást dr. K. Goldschmidt vegyész és nagyiparos indítványozta a «Zschr. für angewandte Chemie» c. folyóiratban; ennek aug.-i sz.-ban dr. E. Jordis tanár figyelmeztet arra, hogy a háború folytán 2—3 év óta megcsappant a német hallgatók száma is, akik a háború után tömegesen fogják a főiskolákat és intézeteket felkeresni, úgy, hogy első-

¹ Ez utóbbi követeléssel szövetségeseink határozottan túl lőnek a célon, mert hisz akkor a paritás alapján a nem-német országok is megkövetelhetnék, hogy ők is állíthassanak iskolákat Németországban.

sorban a német hallgatók jogos igényeinek kielégítése okoz majd gondot. Ezek után következnének a szövetséges államok és csak legvégül a többi külföldiek (Voss. Ztg. aug. 29.). A birod. gyűlés okt. 31. ülésén a német egyetemek külföldi hallgatóinak ügyében Lewald min. igazgató kijelentette, hogy Poroszország már 1914 elején szabályozta ezt az ügyet és a német államokat lehetőleg egységes eljárásra szólította fel, ami meg is történt. Eszerint ellenséges külföldiek általában nem látogathatják a német egyetemeket; egyes kivételes eseteket maguk a kormányok intéznek el. A lengyel hallgatók, amíg orosz alattvalók voltak, szintén ki voltak tiltva; azután beiratkozhattak.

A német egyetemeken a háború előtt a Frankf. Ztg. nov. 13. sz. szerint volt 5200 külföldi hallgató, 1915-ben 1302, 1916-ban 1444 (főleg Bulgáriából, Luxemburgból és Svájból). A berlini egyetemen 1916-ban 17 görög hallgató is volt, akik részére 500 márka ösztöndíj állt rendelkezésre. — A főisk. hallgatók száma minden hadviselő államban csökkent. Cambridge és Oxford egyetemei is erősen elnéptelenedtek: amott csak 152 (a háború előtt 1171), itt 150 új hallgató jelentkezett, nagyjából amerikaiak, akik régebben inkább a német egyetemeket keresték fel. Ezt az élelmes angolok máris kizsákmányolni igyekeznek és az amerikaiak részére külön doktori fokot óhajtanak szervezni. — Orosz-Lengyelország közművelődése továbbra is a német intéző körök törekvéseinek középpontjában áll. Első helyen említendő a lengyel egyetemnek és műegyetemnek újból való megnyitása és átszervezése lengyel tannyelvvel és tanárokkal. Amannak az első évben 1250, ennek 650 hallgatója volt. A varsói egyetem mellett felmerült a lengyel népegyetemek terve (Alma mater Varsoviensis, Voss. Ztg. aug. 17.). Az 1816-ban alapított egyetemi könyvtár, mely ma 600,000 kötetet számlál és amelyet az oroszok megdézsmálva és rendetlenül hagytak ott, újjászervezésre szorul. Ezen kívül van ott még több tud. és közkönyvtár (Voss. Ztg. szept. 24.). Jan Muszkowski egy. könyvtártiszt szerkesztésében F. Hoesick varsói kiadónál egyetemi évkönyv jelent meg s részletesen tájékoztat az egyetem tanárainak és hallgatóinak tud. mozgalmairól. A tanári testület 37 tanárból és 23 asszisztensből áll. — Lengyelország visszaállítása alkalmából a bpesti és a pozsonyi egyetem táviratilag üdvözölte a varsói lengyel egyetemet (nov.); a bpesti egyet. ifjúság ez alkalmából külön ünnepélyes gyűlést is tartott. — A «Nowa Reforma» szept. híradása szerint, Michejda ev. lelkész Krakkóban mozgalmat indított meg, hogy az oroszok részéről a dorpati egyetemen megszüntetett evang. hittudományi fakultás pótlására a varsói lengyel egyetemen szervezzenek ilyen. — Lengyelországban a németek rendbe hozták a hajdani varsói tanítókerület irattárát, amely felette fontos

okmányokat tartalmaz a lengyel közoktatásügyről a legrégibb időktől napjainkig. Az irattár az egyetem tulajdona; a tud. kutatás részére hozzáférhetővé fogják tenni. Német szakképzők dolgoznak már egy év óta a többi lengyel irattárakban is, főleg az ú. n. porosz regisztratúrák után kutatnak. A régi porosz tartományok történetére máris több forrást derítettek ki (Voss. Ztg. dec. 20.). Lengyelország oktatásügyével foglalkozik a Frankf. Ztg. dec. 12. sz.-ban megjelent cikk; a Päd. Értesítő 1916: 10., 11—12. sz. — A berlini Mosse-cégnél két-nyelvű német-lengyel címtár jelent meg 6600 községből 70,000 címmel. — Nov.-ben kiewi lengyel lapok szerint az orosz kormány azzal a tervvel foglalkozott, hogy Kiewben lengyel egyetemet állít, amit azonban az orosz «Rjecs» ellenzett. — Nagyon feltűnt, hogy Belgium főkormányzója még 1915-ben a genti (Gand) francia egyetemnek flamand egyetemmé való átalakítását rendelte el az 1916/17. évtől kezdve (l. pl. Neue Zürcher Ztg. jan. 5.). Rektorrá Hoffmann Pétert, a pedagógia és bölcelet tanárát nevezték ki, akit a belga kormány még 1882-ben hívott meg a genti egyetemre. Ez azt az elvet vallja, hogy a tanítás minden fokán az anyanyelvet kell a tanítás nyelvül használni és régóta buzgó előharcosa a genti egyetem elflamandosításának. V. ö. Voss. Ztg. okt. 1., 5., 14., 21., 22., 25., továbbá Neue Zürcher Ztg. okt. 22., ahol belga részről állást foglalnak ellene. A porosz kultuszminiszternek márc. 14. rendelete értelmében Nagy-Brüsszelben 1916 okt.-ben gyakorlóiskolával bővített állami tanítóképzőintézet nyílt meg, amelyben a tanítási nyelv flamand. Eddig a belga néptanítók nem tudtak kellően flamand nyelven. (Pädag. Rundschau, 1916, 152. l.) Nov.-ben Brüsszelben flamand népegyetemet is állítottak, ahol a félig flamand városi lakosság részére a genti egyetem tanárai is tartanak előadásokat. Bissing br. a porosz urakháza elé javaslatot terjesztett szexuálpedagógiai intézkedések tárgyában (Paed. Értesítő, 1916: 10. sz.). — Tekintettel a háború hosszú tartamára a porosz kultuszminiszter megengedte az *immatriculatio in absentia*t. Ennek értelmében a hadbavonult vagy hadifogságba esett hallgatók is beiratkozhatnak a főiskolákba, ha kellő képzettséggel rendelkeznek és személyes kötelezettségüket is idejében bemutatják. Ez azonban egymagában még nem kötelez a szemeszterék szabályszerű beszámítására. — A Svájcban internált közép- és főiskolai hadifoglyoknak megengedték, hogy az ottani közép-, szak- és főiskolákon folytathassák tanulmányaikat, miközben minden politikai szerepléstől tartózkodniok kell (okt.). — A lausannei egyetem mozgalmat indított arra, hogy segítsenek a hadifogságba került diákok helyzetén és azokon, akiket internáltak. Ugy tervezik, hogy mindezek becsületszavuk ellenében Svájcba mehessenek és e célra létesülő egyetemen folytathassák a

tanulmányaikat. Az egyetem azt ajánlja, hogy a cél eléréséért valamennyi semleges állam egyeteme beadvánnyal forduljon a hadviselő államokhoz. Svédországban már megindult némikép ez a mozgalom (jan.). — Reich, a bécsi egyetem rektora nov. 6. székfoglalójában az egyetemek háború utáni feladatairól szolt s t. k. kifejtette, hogy a monarchia egyetemeire az a különös hivatás vár, hogy közvetítőként szolgáljanak a német birodalom és a Balkán között. Evégből a két szomszédos központi hatalom tanárainak és hallgatóinak csereviszonyát ajánlotta. A lausanne-i egyetem alapításának 25. évfordulója alkalmával nov. 9. a hét svájci egyetem nevében Bovet fejtegette a svájci egyetemek nemzetközi jelentőségét testvéri szellemben (Neue Zürcher Ztg. nov. 12.). — *Cseretanárok.* Ennek az intézménynek eredetije, mely az ó- és újvilág között, teremtett tudományos csereviszonyt, immár három esztendeje szünetel és helyét tudósoknak esetről-esetre való meghívása foglalta el. Így márciusban v. Liszt híres kriminalista tartott előadásokat Svédországban; szeptemberben tárgyalások indultak meg avégből, hogy Barany Róbert bécsi m. tr. az uppszalai egyetemre kerüljön. Okt.-ben a konstantinápolyi egyetemen újonnan szervezett német nyelvi tanszékre Werner Richter greifswaldi egy. mtr.-t hívták meg. A new-yorki új Rockefeller-intézethez két német tudóst hívtak meg: Rhoda Erdmann zoologusnót és B. W. Marchandot (okt.). Az olasz szenatusban Grippo közoct. min. bejelentette, hogy Francia- és Olaszország közt cseretanári viszony van előkészületben (N. Fr. Pr. ápr. 12.). D. Traub német képviselő a képviselőház államháztartási bizottságában szóvá tette, hogy a németeknek a magyar alkotmányt közvetlenül kellene megismerniök és evégből ajánlotta a német-magyar cseretanárintézményt (P. Ll. márc. 18.). — *Egyéb főiskolai események.* A Harward-egyetem, az Egy.-Államok több más egyetemével együtt ajánlatot tett az izlandi egyetemnek Rejkjavikban, hogy fedezni hajlandó az ottani egyetemen felállítandó angol nyelvi tanszék költségeit. Az ajánlatot elfogadták (okt.). A szt. pétervári egyetem két új tanszékét két belgrádi tanárral töltötték be (nov.). A dorpati egyetem három tanára benyújtotta lemondását, mert tannyelvül kizárólag az oroszot írták elő (okt.). Még inkább politikai ízű Eliotnak, a Harward-egyetem elnökének egy levele, mely kifejti, hogy az Egy.-Államoknak saját érdekükben az ententetal kell szövetekeznie (Az Ujság máj. 6.). A londoni egyetem közgazdasági karán S. Webb tanár a béke utáni szabad kereskedelem és közlekedés mellett foglalt állást. A Daily Graphic ebben a tudományosság leple alatt üzött békepropagandát lát és a rektort erélyes beavatkozásra hívja fel (N. Fr. Pr. okt. 29.). — *Előadásokat* tartottak a szövetséges államok tudósai, közgazdái, politikusai a barátságos országokban.

Nálunk is számos ilyen előadás volt és közülünk is többen jártak a szövetséges országokban ebből a célból. — *Tanfolyamok.* A svájci kereskedelmi oktatásügyi egyesület francia és német szünidei tanfolyamokat rendezett a német, ill. francia svájciak részére. A drezdai szász műegyetem modern nyelvi szünidei tanfolyamot okt. 2—7. A genfi egyetem ebben az évben is megtartotta szünidei tanfolyamát. — *Tanulmányutak.* Adil, török közokt. min.-i igazgató több berlini iskolát látogatott meg. Tz. Arnaudow, bolgár közokt. miniszteriumi előadó és vezértitkár, tanulmányúton volt Németországban és Ausztriában. A bécsi Fremden-Blatt okt. 29. sz. szerint a legnagyobb elismeréssel nyilatkozott az osztrák iskolákban tapasztalt tanítási módszerekről és kilátásba helyezte, hogy bolgár tanítókat nagyobb számmal fognak Ausztriába küldeni. A N. Fr. Presse u. a. száma Arnaudownak azt a nyilatkozatát közli, hogy a bolgár ifjak a jövőben tömegesen fogják fölkeresni a német, osztrák és magyar főiskolákat, ami politikai műveltségükre is nagy befolyással lesz. — *A sport* terén szintén szünetelnek a tágabb értelemben vett nk. versenyek, de azért változatlanul fennmaradt az érdeklődés a nk. sportesemények iránt. A Magyar Olimpiai Bizottság 1½ évi szünet után jan. 26-án tartott ülésén Muzsa Gyula azt mondta, hogy a sport az egyetlen vonatkozás, mely a háború ellenére megmaradt összefűző kötélnak még a harcban álló nemzetek között is. A nk. bizottság 1915 ápr. székhelyét Párisból véglegesen áthelyezte a semleges Lausanneba. Az 1920. olimpiai versenyekre Budapest és Antwerpen mellett Lyon is jelentkezett. A sárga veszedelem már a sportban is mutatkozik: a filippini szigeteken megalakult a távol Kelet atletikai szövetsége, mely 350 millió kínai, 60 mil. japán, 8 mil. filippini és 7 mil. sziami tömegből akarja erőit meríteni és már eddig 2000 rendes taggal és 500,000 növendékkal rendelkezik. — Spier (München), a háború utáni sport címmel a Berl. Tageblatt febr. 14. mellékletén írt cikkében a következő eredményekre jut. A háború igazolta a sportnak népegészségügyi és honvédelmi hivatását, amennyiben a sportbelileg előkészített emberanyag a legjobbnak bizonyult. Ezért a külföldi sportvilág is az eddiginél jobban fogja megbecsülni a németeket, akik viszont kígyógyultak amazoknak feltétlen dicsőítéséből. Bizonyosra veszi, hogy a háború után a sport visszanyeri nemzetközi jellegét és ezzel abbéli hivatását, hogy a népeket békés versenyben egymáshoz közelebb hozza és kölcsönös megbecsülésre tanítsa.

Nyelvi mozgalmak. A háborúval kapcsolatos nyelvi eltolódások és területi változások, amelyekről már a háború kezdetén részletesen beszámoltunk (l. M. P. 1916, 227—46. és 343—53. l.), az elmúlt évben is folytatódtak. Idevágó külföldi tanulmány pl. Bergmann:

Kriegseroberungen der Sprache, a «Grenzboten»-ben (P. Ll. júl. 11.). Mindinkább kiderült, hogy az élőnyelveket mily rendkívüli jelentőség illeti meg, mint politikai hatalmi tényezőt. Az angol világhatalom és annak megóvása is jórészt nyelvi világhatalmára támaszkodik. Jól-lehet igazi anyanyelvi statisztika nincsen, a következő, a lakosságra vonatkozó legújabb adatok erre nézve bő tanulsággal szolgálnak. A brit világbirodalomnak 1911-ben 434.286.850 lakosa volt angol hivatalos nyelvvel, köztük 56.300.000 fehér angol anyanyelvvvel, akikhez számítandó az amer. Egyes.-Államoknak 71 millió angol anyanyelvű lakosa; összesen tehát kerek 127 millió. Ezzel szemben Németország és gyarmatai 99·7 millió német anyanyelvűt állítanak, akik a többi európai államokban és világrészekben szétszórt németekkel együtt 128¹/₂ milliót eredményeznek. Ez a kedvező arány, úgy mondják a németek, a gyakorlatban azonban nem igen érvényesül, úgy hogy nekik az angollal szemben továbbra is a német nyelv politikai világhatalmáért kell küzdeniök.

A legnagyobb figyelem természetesen az élő nyelvek felé fordul. Erről minden országban sokat írtak a nyelvtudósok és tanárok s nagyobbára egyoldalúan, elfogultan. H. Hauvette a párisi egyetem bölcs. karának tanára a «Revue de l'enseignement des langues vivantes» okt.-ben kifejti, hogy a háború után a francia középiskolákban a németet nem szabad ugyan eltörölni, hanem az «instrument d'information» szerényebb szerepére kell szorítani. Az angolt, eszményi és gyakorlati okokból, lehetőleg valamennyi tanulónak alaposan meg kell tanulnia. Ezen kívül a spanyol, olasz és orosz is felveendő a tantervbe. Itt mellesleg megjegyezzük, hogy az orosz a genfi és lausannei egyetemen is előtérben áll és külön lektorokkal rendelkezik. Nálunk a Jankovich-féle középisk. reformterv alkalmával Quintus cseveg az élő nyelvekről (Az Ujság, jún. 18.). A művelt nyugati nemzetek nyelvét nem bántaná, de hangsúlyozza a horvát v. szerb, a román, bolgár, török és újjörög nyelv szükséges voltát és tanításukat gyakorlati alapon. Az élő idegen nyelvek körül folyó küzdelemben még mindig nem jutottunk el az elfogulatlan tárgyilagossághoz s azért jó lesz egy német szerzőnek ezt a tanácsát megszívelni: «Neuphilologentum und Auslandskult wollen wir nicht verkoppeln». Ezt mi a magyar viszonyokhoz alkalmazva, úgy értelmezzük, hogy a német nyelv fokozott jelentőségét nálunk egyrészt a többi nyugati nyelvek művelésével, másrészt a keleti és délkeleti nyelvek felkarolásával kell ellensúlyozni. — A német nyelv a svéd iskolákból kiszorította a francia nyelvet. Az erre vonatkozó törvényjavaslatot a törvényhozás elfogadta (Jessen-féle Pädagog. Rundschau 1916 jún. 1.; Pädag. Értesítő 1916: 10. sz.). — *Ausztria.* A prágai laktanyá-

kon a kétnyelvű feliratokat német nyelvűekkel helyettesítették (Die Zeit, márc. 28.). A közokt. min. rendelete értelmében a bukovinai középiskolákban a második osztálytól végig a román vagy ruthén nyelv közül egyik kötelező és gyakorlatilag tanítandó (P. Lloyd máj. 26.). A bécsi k. k. Lehranstalt für orientalische Sprachen heti 2 órában ingyenes esti tanfolyamokat rendezett az arab, török, bolgár és újjörög nyelv elsajátítására (okt.). A Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde (nov.) közli, hogy az isztriai földrajzi helynevek felülvizsgálata alkalmával az olasz helyneveket rendesen horvát v. szlovén nevekkal helyettesítették. A Fremden Blatt nov. 10. sz. azt írja, hogy Tirolban ezentúl minden német nyelven folyik, az olaszt kiküszöbölték. — A nemzetiségi nyelvek ismerete mind nálunk, mind Ausztriában pedagógiai, politikai és katonai háborús céllá lett. Hogy a többnyelvűség a mai időkben még egy országon belül is milyen nehézségeket támaszt, arra klasszikus példa Svájc (v. ö. Berl. Tagbl. dec. 6.). Hasonló jelenséggel találkozunk Belgiumban, ahol a flamandul, illetőleg franciául beszélő katonák nem értik meg egymást (P. Ll. júl. 26. e. 1.). Az «Idea Nazionale» szerint az argentinai közokt. miniszter az ottani középiskolákban az olasz nyelv tanítását megszüntette (P. Ll. máj. 6. e. 1.). Az angol «Russian Society» körlevélben ajánlotta az angol iskolák vezetőinek az orosz nyelv felkarolását (Voss. Ztg. okt. 21.).

A hamburgi ibero-amerikai egyesület a következő határozatot hozta: «Tekintettel a spanyolországi és spanyol-amerikai szellemi és gazdasági kapcsolatok fontosságára, sürgősen kívánatos, hogy a spanyol nyelv az iskolákban és egyetemeken megkapja azt a helyet, amely a többi idegen nyelvek mellett megilleti. Evégből rendes tantárgyként beállítandó olyan nagyobb városoknak egy-egy iskolájába, amelyek spanyolajkú országokkal élénk gazdasági vagy kulturális összeköttetést tartanak fenn». A háború átalakító hatása a nyelvek mellett az írásra s írásjelekre is kiterjedt. Nálunk kiküszöbölték a ciril-írást és Japánban állítólag alkalmazni készülnek a latin-írást. A Neue Zürcher Zeitung okt. 24. azonban kimutatja, hogy ez technikai és politikai okokból alig valószínű s legfeljebb arról lehet szó, hogy a kínai elemekkel kevésbé átszótt japán társalgási nyelvet iskolai használatra latin-írással is közvetítsék (v. ö. Voss. Ztg. szept. 17.). — Az idegen szavak elleni küzdelem folytatódott. Hussarok osztrák közokt. és Krobotin közös hadügyminiszter ily értelmű rendeleteket bocsátott ki. Németországban mind több színház csatlakozott a Bühnenereinnek az idegen nyelvű elnevezések ellen indított mozgalmához. Szóba került az angol Bentham részéről először 1789-ben használt «international» szónak németesítése is, amelyre «zwischenstaatlich, zwischenvölkisch, überstaatlich» kínál-

kozik, amit mi teljes szabadsággal «nemzetközi»-vel jelölünk (P. Ll. aug. 5. e. l.). Az «Österreichische Monatsschrift für den Orient» emlékeztet arra, hogy már az 1815. évi bécsi kongresszus a Dunát «nemzetközi folyónak» jelölte meg (a Rajna nem az). — A magyarországi helységnevek körül (l. M. P. 1917: 108. l.), sajnos, még mindig folyik a kicsinyes torzsalkodás. E. Neugeboren képv. a «Wirtschaftszeitung der Zentralmächte»-ben megj. cikkében helyes ízlésére és nyelvérzékére hivatkozva, «Hermanstadt»-ot használ, amiért Az Újság (márc. 28. és 29.) megleckézteti. Az Est márc. 30. sz. pedig nekiront a Budapesti (régében Ofen-Pester) gőzmalmi részvénytársaságnak, mely jelentésében nyíltan elismeri; hogy erre a névváltoztatásra azért adta magát, mert «üzleti érdekeinek veszélyeztetése nélkül» tehette. (L. még: Die deutsche Ortsnamen, a P. Ll. mellékleteként megjelenő Siebenbürgisch-Deutsches Tagblatt szept. 20. sz., hivatkozással Ignotusnak a Világban megj. ilyen tárgyú cikkére). — Új nemzetközi nyelvet szerkesztett Kolészár Andor óbecsei lelkész, amely egyszerűsített rendszere lenne a régi klasszikus latin nyelvnek (júl.). A Chemiker Zeitung szept. végi száma a nemrég elhunyt W. Ramsay angol vegyésznek még 1911-ben kelt levelét közli, amelyben a híres vegyész az eszperantó ellen nyilatkozott, mert — úgymond — minden jel arra vall, hogy egy-két évtizeden belül az angol lesz a világnyelv. — Lapok és folyóiratok, főleg német nyelvűek, szintén nagy számmal keletkeztek. Aug. 17-én jelent meg a montenegrói kormányzóság kiadásában első száma a német és horvát nyelvű Cetinjeer Zeitungnak. A cs. kir. hadügymin. a Die Feldzeitungot német és külön magyar, lengyel, horvát, rutén, cseh és román nyelvű kiadásban hetenként és nagy példányszámban küldi a lövészárkba és kórházakba. Orosz hadifoglgyaink részére a hadügyminiszter hetenként kétszer megjelenő lapot «Nedjelja» (Negyelva?) ad ki ciril betűkkel (júl.). A bukovinai hatóságoknak Prágába való kényszerátköltözése idejére egy ottani német ujság, a Bohemia, a bukovinai érdekek istápolására Bukowiner Post címmel okt. 11. kezdve külön mellékletet adott ki. A Nagyszébenben megjelenő Siebenbürgisch-Deutsches Tagblatt szept. 2.—okt. 29-ig a Pester Lloyd mellékletén talált menedéket. A kölni hadigondozó kiállításnak egyik külön csoportjában azok a katonailag szerkesztett és nyomtatott különböző nyelvű lapok voltak láthatók, amelyeket az Oberbefehlshaber-Ost kiadott. Szófiában Deutsche Balkan-Zeitung címmel német tőkével német napilap indult meg a közös érdekek istápolására. Berlinben a háború óta egy angol nyelvű ujság, a Continental Times és aug. óta egy orosz nyelvű ujság, a Ruszkija Investia jelenik meg. Görlitzben egy ottani ujság Ta Mea Ton Görlitz, Hellenike Ekdoses címmel külön kiadást rendez az ott állomá-

szózó görög sereg részére (nov.). Athénben az entente «Le drapeau» (A zászló) című új francia lapot indított. A francia lövészárokujságok-ról l. Neues Wiener Tagblatt okt. 25. — A nyelvmozgalom kiterjedt a *színművészetre* is és számos, főleg német, külföldi vendégszereplésen kívül egy francia-olasz színházegyesületben is megnyilatkozik, amelynek élén Párisban Gerard szenátor, Milanóban Sonzogno kiadó áll. E szövetség a két ország zenei és színházi életét szorosabbra akarja fűzni és egyben kiszorítani igyekszik a máris túlsúlyra vergődött bécsi operetteket. A bécsi Carl-Theaterben máj. 25. bolgár színészek egy egy bolgár és török darabot mutattak be. Nov.-ben a bpesti filharmónikusok hangversenyeztek Bécsben, a berlini Deutsches Theater (Reinhardt) vendégszerepelt Stockholmban; dec.-ben egy német operatársulat Hollandiában, a Deutsches Theater Belgiumban. A svéd kir. Stadion elnöksége felkérte Reinhardtot, hogy az ottani svéd nemzeti ünnepi előadásokat rendezze. Jegyezzük még fel, hogy végre a magyar színműirodalom is megtalálta az utat Németországba: a berlini Theater-Courier hasábos cikkeket szentel a bpesti színházi életnek. A háború utáni színműírással foglalkozik R. Doumicnak a «Revue des Deux Mondes»-ban megj. cikke alapján Az Ujság febr. 11. sz. — Idetartoznak végül a kultúrpolitikai jelenségek is. A közművelődési tanulságok miatt röviden és időrendben közöljük a következő adatokat. A m. kir. keresk. min. a «Verein zur Erhaltung des Deutschtums in Ungarn» bécsi egyesület összes nyomtatványait és kiadványait kizárta a vasúti és hajózási szállításból (jan.). Az osztrák orsz. büntetőtörvény-szék elrendelte, hogy a bécsi Landwehrbirósnál perbe fogott Broda Rudolf szociológiai írónak a kétnyelvű «Dokumente des Fortschrittes» szerkesztőjének vagyonát zárlat alá vegyék (márc.). Az osztrák Landes-schulrat megtiltotta cseh olvasókönyvek használatát Sziléziában (P. Ll. okt. 27.). A magyar vall. és köz. miniszter a zombori gör. kel. szerb elemi népiskolai tanítóképzőintézetnek számos, a lapokban megnevezett növendékét hazafiatlan magatartásuk miatt az ország valamennyi tanintézetéből kitiltotta (nov. 10.). Svájc francialakta részéből sok ifjú kivándorol Franciaországba, hogy az ottani hadseregbe lépjen be vagy lőszergyárakban dolgozzék (nov.). Az angol alsóházban izgatott vitát folytattak arról, vajon a 73 éves és 45 év óta Angliában élő és működő neves orientalista H. Ethé, német voltára való tekintettel továbbra is kezelheti-e az «India Office» perzsa kéziratait (nov.). Oroszországban irtóhadjárat indult meg a német nevelőnők ellen s ehhez Angol- és Franciaország is csatlakozott (nov.). A hazaárulás miatt halálra ítélt Masaryk, aki Prágából idejében Londonba menekült, a szt.-pétervári egyetem bölc. fakultásán a szociológia tanára lett (P. Ll. dec. 6.). Viszont akad egy-két örvendetes, engesz-

telő jelenség is. Így a «Le Temps» 1915 dec. 24. sz.-ban P. Souday hasábos cikkben védelmébe fogja Goethét A. Chuquetvel szemben, aki a nagy német költőt a «Revue Hebdomadaire»-ben rágalmazta. Royers mellett német-francia emléket állítottak ezzel a kettős felírással: «Für uns. — Pour la patrie» (jún.). *Kemény Ferenc.*

VEGYES.

Magyarország újabbkori történetének forrásai címen a Magyar Történelmi Társulat gróf Klebelsberg Kuno elnök kezdeményezésére nagyarányú forráskiadást indít s e célra külön intéző bizottságot szervezett. Ennek elnökéül József Ferenc főherceget nyerték meg. A kiadványok arra a korszakra terjednek majd ki, amely Budavárának a töröktől történt visszafoglalásával (1686) kezdődött s az 1848/9-i nagy átalakulással végződött. A tervezett kútfő-kiadványok nem tartalmazzák a felvetett kérdésre vonatkozó összes okiratokat, hanem az óriási tömegből csak azokat, amelyek a fejlődés alapjairól és fokozatairól tájékoztatnak vagy azokra különösen jellemzők. Mindenik kötetben rövidebb, szigorúan tudományos módszerrel jól megírt összefoglaló tanulmány lesz bevezetésül. A kiadványsorozatnak öt osztálya lesz: I. általános történelem, II. a közigazgatás alakulása, III. a társadalom és intézményei, IV. a nemzetiségi, vallási, szellemi és művészeti élet története, V. gazdasági kérdések. Az osztályok munkáját külön szakbizottságok intézik: ezek előadói: I. o.: Lukinich Imre, II. o.: Herzog József, III. o.: Baranyai Béla, IV. o.: Imre Sándor és Gerevich Tibor, V. o.: Domanovszky Sándor. A IV. osztály körébe tartozik tehát a legtágabban értett *neveléstörténet* is. Ennek köréből mindenképp az I. és II. Ratio Educationist megelőző tantervi kísérletek, szakiskolai tervezetések stb. adatai kerülnek feldolgozásra. Az egész, nagyjelentőségű tervezet — Csánki Dezső előterjesztése — a *Századok* 1917 jún. füzetében olvasható. *i.*

Népegészségi Országos Nagygyűlést hívott össze egy tisztán orvosokból álló végrehajtó-bizottság okt. 25—28. napjaira abból a célból, hogy «az orvosok karöltve a népegészségi és népjóléti kérdésekben illetékes egyéb szakemberekkel... a nagy nyilvánosság előtt megvitassák közegészségügyünk hiányait és előadják javaslataikat a jövő feladatairól.» A meghívó utal a háborúnak arra a tanulságára, hogy «az ország jövője népességének számában, annak testi és lelki erejében s egészségében gyökerezik», tehát «az eddiginél észszerűbb embergazdaságra van szükségünk». Úgy tudjuk, hogy a nagygyűlésre a tanügyi egyesületeket és folyóiratokat is meghívták, a végrehajtó-bizottság tehát a nevelés szakembereinek az érdeklődését is kívánatosnak tartotta. Nemcsak ennek felkeltése, de a tennivalók tisztázása céljából is jó lett volna külön előadásban összefoglalni és megvitatni azokat a követelményeket, amelyek teljesítését az orvosok, jobban mondva a közegészségügy szakemberei a közneveléstől